

Występowanie *Carex humilis* Leyss. (*Cyperaceae*) na Dolnym Śląsku

Occurrence of *Carex humilis* Leyss. (*Cyperaceae*) in Lower Silesia

EWA SZCZĘŚNIAK

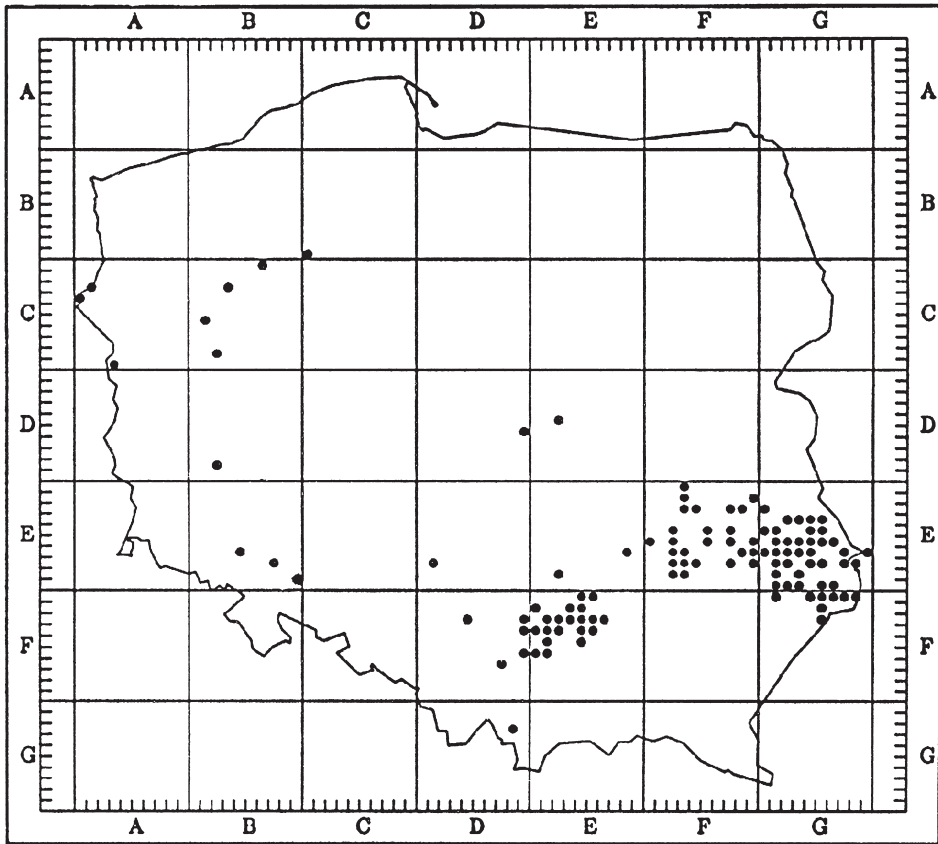
E. SZCZĘŚNIAK, Zakład Bioróżnorodności i Ochrony Szaty Roślinnej,
Instytut Biologii Roślin Uniwersytetu Wrocławskiego, ul. Kanonia 6/8, 50-328 Wrocław;
e-mail: ewaszcz@biol.uni.wroc.pl

ABSTRACT: *Carex humilis* is one of the rarest vascular plants in Lower Silesia. It has been observed only on 5 locations: 1 in the lowland and 4 in Sudety Foreland. 2 of them have historical value only. Existing populations are small and isolated, moreover, shaded plants hardly produce seeds. The species is critically endangered.

KEY WORDS: *Carex humilis*, endangered species, SW Poland

Wstęp

Turzyca niska *Carex humilis* jest gatunkiem eurosyberyjskim o charakterze submediterrańsko-kontynentalnym (Meusel i in. 1965). W Polsce osiąga północną granicę zasięgu i występuje stosunkowo często na południu i południowym wschodzie kraju (Lubelszczyzna, Małopolska), ponadto posiada pojedyncze stanowiska w Polsce centralnej i zachodniej (ryc. 1). Chociaż w skali Polski nie jest gatunkiem zagrożonym (Zarzycki, Szelağ 1992), to na Dolnym Śląsku należy do najrzadszych elementów flory, a na terenie Sudetów uznana została za gatunek wymierający (Fabiszewski, Kwiatkowski 1994). Turzyca niska na Dolnym Śląsku nie była obiektem szczegółowych badań, w związku z czym nie był znany jej stan zachowania i stopień zagrożenia. Celem podjętej pracy było określenie rozmieszczenia gatunku oraz liczebności i zagrożenia poszczególnych populacji.

Ryc. 1. Rozmieszczenie *Carex humilis* w Polsce (Zajac A., Zajac M. 2001)

Fig. 1. Distribution of *Carex humilis* in Poland (Zajac A., Zajac M. 2001)

1. Morfologia i biologia gatunku

Carex humilis jest rośliną małą, osiągającą 5–10 (15) cm wysokości, gęstokępkową, zwykle z jednostronnie pokładającymi się starymi liśćmi. Młode liście są żywozielone, dość sztywne, bardzo gęste i liczne, o szerokości 1–1,5 mm, z czerwono- lub purpurowobrązowymi odziomkowymi pochwami. Pędy z kwiatostanami znajdują się w środku kępki, łodygi są po przekwitnięciu znacznie krótsze od liści, gładkie. Kwiatostan składa się z 3–5 oddalonych kłosów. Szczytowy, męski kłos jest wąski, 1,5 cm dł., boczne kłosy żeńskie są 2–4 kwiatowe, 5–8 mm dł. Kłosy żeńskie przynajmniej do kwitnienia są prawie całe objęte przez błoniaste podsadki. Przysadki kwiatów żeńskich są jajowate, ostre, dłuższe od pęcherzyków, rdzawe, białoołbrzeżone. Znamiona 3. Owłosione pęcherzyki są żółtozielone, wąskojajowate z bardzo krótkim całobrzegim dzióbkiem, 3 mm dł.

Turzyca niska jest hemikryptofitem. Zakwita wczesną wiosną, w kwietniu lub na początku maja, i wtedy jest najlepiej widoczna dzięki szczytowym, męskim kłosom z

długimi, żółtymi pylnikami. Liczba chromosomów $2n=36$ (Rothmaler 1986, Oberdorfer 1994). Rozmnaża się przez nasiona oraz rozrost i fragmentację kępy.

Występuje najczęściej na nasłonecznionych zboczach, głównie w murawach stepowych. W Europie Środkowej uznawana jest za gatunek związany z murawami klasy *Festuco-Brometea*, widnymi lasami dębowymi z rzędu *Quercetalia pubescentis* i sosnowymi ze związku *Erico-Pinion* oraz termofilnymi zaroślami ze związku *Berberidion* (Oberdorfer 1994). Według W. Matuszkiewicza (1982) jest gatunkiem charakterystycznym klasy *Festuco-Brometea*.

2. *Carex humilis* na Dolnym Śląsku

Na Dolnym Śląsku turzycę niską obserwowano łącznie na 5 stanowiskach. Cztery znane są z literatury (Schube 1903, Mądalski 1961), ponadto w 1997 r. odnaleziono kolejne, nowe stanowisko. Tylko jedno z nich znajdowało się na niżu, pozostałe stwierdzono na przedgórzu sudeckim. Gatunek nie wykazuje przywiązania do określonego podłoża i zbiorowisk roślinnych. Notowany był na granicie (Skalnik, wzgórze koło Gębczyc), serpentynie (Gozdnik) i piaszczystym morenowym wzgórzu (Głogowska Górka). Wszystkie stanowiska łączy jedynie południowa lub południowo-zachodnia ekspozycja, silne nasłonecznienie i przepuszczalne podłoże.

Turzycza niska co roku kwitnie, ale owocuje nieregularnie: w 1996 i 1997 owocowała dość obficie, w 1998 bardzo słabo (Skalnik, Gozdnik), a w 1999 na żadnym stanowisku nie zaobserwowano owocowania. Rozmnażanie jest mało efektywne, zdecydowana większość okazów dolnośląskich to duże, rozrośnięte kępy o średnicy 0,4 do 0,6 m. Jedynie na Skalniku obserwowano nieliczne młode rośliny.

3. Wykaz i charakterystyka stanowisk

Stanowiska podano w siatce ATPOL 10×10 km, dla kwadratu BE 77 podano dokładniejszą lokalizację 1×1 km. Dane publikowane zaznaczono (), dane poza nawiasem zawierają rok lub lata prowadzonej obserwacji stanowiska.

BD: 83 Głogowska Górka (Fiek 1881, Schube 1903) Szczęśniak 1997, l.n.c.

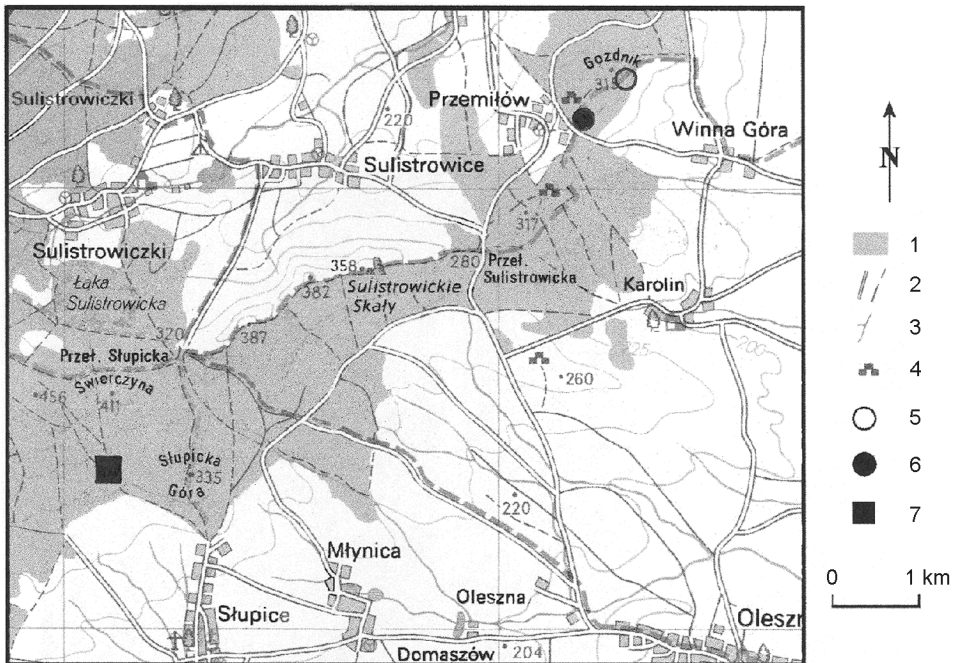
BE: 54 Skalnik (Góra Zwycięstwa) (Fiek 1881, Schube 1903) Szczęśniak 1996–2000; **77(44)** Gozdnik (dawniej Winna Góra) (Mądalski 1961) Szczęśniak 1996–2000; **77(71)** wzgórze Świerczyna koło Słupic, 17.06.1997 leg. E. Szczęśniak, Szczęśniak 1997–2000; **89** wzgórze na północ od Gębczyc (Schube 1901, Schube 1903) l.n.c.

Stanowisko 1. Południowy stok morenowego wzgórza w pradolinie Odry koło Głogowskiej Górki, 160 m n.p.m. Stanowisko obserwowano jeszcze w roku 1997. Gatunek rósł tutaj w murawie kserotermicznej z udziałem *Avenula pratensis*, *Carlina vulgaris*, *Veronica spicata*, *Koeleria macrantha*, *Phleum phleoides*, *Artemisia campestris* i in. Wówczas skrajem płata murawy prowadził tor motocrossu i gatunek był bezpośrednio zagrożony. W czasie kontroli stanowiska w roku 2001

gatunku nie potwierdzono; fragment murawy z turzycą niską został doszczętnie zniszczony.

Stanowisko 2. Południowy stok wzgórza Skalnik (Góra Zwycięstwa) 260–275 m n.p.m., Wzgórza Strzegomskie. Jest to najstarsze istniejące stanowisko, znane od ponad 120 lat (Fiek 1881) i gatunek utrzymuje się tutaj mimo znacznej antropopresji. Tuż obok stanowiska znajduje się jeden z większych kamieniołomów granitu na Wzgórzach Strzegomskich. Gatunek występuje na płyciej glebie pokrywającej płyty granitowe oraz na obrzeżu prześwietlonego nasadzenia sosny. Wraz z nim występują: *Clinopodium vulgare*, *Geranium robertianum*, *Poa nemoralis*, *Euphorbia cyparissias* i in.

Stanowisko 3. Wzgórze Gozdnik (dawniej Winna Góra), Wzgórza Oleszańskie, Masyw Ślęży. Turzycą niską występowała tutaj na szczycie wzgórza, nad wsią Winna Góra i na południowym stoku nad przełęczą koło Przemilowa (280–313 m n.p.m.). Wprowadzenie uprawy sosny na wzgórzu spowodowało zacinienie siedliska i masowy pojaw trzcinnika oraz jeżyn, a w efekcie zanik stanowisk wielu gatunków ciepłolubnych i naskalnych. Turzycą niską występuje obecnie jedynie na niewielkich odsłoniętych powierzchniach na skraju drogi wiodącej na przełęcz, gdzie we fragmentarycznie wykształconym okrajkowi rośnie razem z

Ryc. 2. Lokalizacja nowego stanowiska *Carex humilis* w Masywie Ślęży

1 – lasy, 2 – drogi, 3 – rzeki, 4 – kamieniołomy, 5 – stanowisko zanikłe, 6 – stanowisko istniejące, 7 – nowe stanowisko

Fig. 2. Location of *Carex humilis* new site in the Ślęży Massif

1 – forests, 2 – roads, 3 – rivers, 4 – quarries, 5 – extinct site, 6 – existing site, 7 – new site

Genista tinctoria, *Galium mollugo*, *Fragaria viridis*, *Clinopodium vulgare*, *Viscaria vulgaris* i in. (ryc. 2).

Stanowisko 4. Nowe stanowisko gatunku zostało znalezione w czerwcu 1998 r. na południowym stoku wzgórza Świerczyna (ok. 310 m n.p.m.) w Masywie Ślęży, na północny zachód od wsi Słupice (ryc. 2). Gatunek rośnie na skraju leśnej drogi na gruzie serpentynitowym, tworzącym niewielki mur oporowy. Towarzyszą mu m.in.: *Asplenium cuneifolium*, *Galium verum*, *Potentilla heptaphylla*, *Achillea millefolium*, *Cerastium arvense* i *Hieracium pilosella*.

Stanowisko 5. Wzgórze (212 m n.p.m.) na północ od Gębczyc, Wzgórza Strzeleńskie. Pomimo kilkakrotnych poszukiwań nie udało się gatunku odnaleźć. Odsłonięty przed 1945 r. południowy stok wzgórza został zalesiony modrzewiem, a znajdujący się na stoku południowo-zachodnim niewielki kamieniołom jest zarośnięty i całkowicie zacieniony.

4. Zagrożenia i możliwości ochrony

Carex humilis jest rośliną niepozorną, nie wzbudza zainteresowania i nie jest w żaden sposób bezpośrednio niszczone przez człowieka. Jak dotychczas głównym zagrożeniem gatunku było zalesianie muraw. W wyniku zacienienia zanikły populacje na wierzchołku Gozdnika i na wzgórzu koło Dębnek, a zagrożone są populacje z zachodniego stoku Gozdnika i ze Słupic. W efekcie antropopresji w ciągu ostatnich trzech lat zanikło stanowisko w Głogowskiej Górcie, a populacja ze Skalnika może być zagrożona w bliskim czasie w przypadku rozpoczęcia eksploatacji zachodniej części kamieniołomu. Niewielkie rozmiary populacji oraz ich izolacja sprawiają, że stanowiska są narażone na przypadkowe zniszczenie bez możliwości naturalnego ich odtworzenia. Ochroną objęte są dwa stanowiska: na Gozdniku i koło Słupic – znajdują się w Ślęzańskim Parku Krajobrazowym. Na Dolnym Śląsku turzyca niska jest obecnie krytycznie zagrożona. Dobrym rozwiązaniem byłaby uprawa tego gatunku we Wrocławskim Ogrodzie Botanicznym, ponieważ w przypadku zniszczenia populacji rodzimy materiał mógłby zostać użyty do reintrodukcji.

Literatura

- FABISZEWSKI J., KWIATKOWSKI P. 1997. Wymarłe i wymierające rośliny naczyniowe Sudetów. – *Ann. Silesiae* 27: 9–29.
- FIEK E. 1881. Flora von Schlesien preussischen und österreichischen Antheils, enthaltend die wildwachsenden, verwilderten und angebauten Phanerogamen und Gefäss-Cryptogamen. – J. U. Kern's Verl., Breslau, 164+571 ss.
- MATUSZKIEWICZ W. 1982. Przewodnik do oznaczania zbiorowisk roślinnych Polski. – PWN, Warszawa, 298 ss.
- MĄDALSKI J. 1961. Notatki florystyczne ze Śląska. Cz. II. – *Kwartalnik Opolski, Zesz. Przyr. OTPN* 1: 69–72.
- MEUSEL H., JÄGER E., WEINERT E. 1965. Vergleichende Chorologie der Zentraleuropäischen Flora. – G. Fischer Verl., Jena, 471 ss. (tekst) +135 ss. (mapy).

- OBERDORFER E. 1994. Pflanzensoziologische Exkursionsflora. – Verl. E. Ulmer, Stuttgart, 1014 ss.
- ROTHMALER W. 1986. Exkursionflora für die Gebiete der DDR und BRD. 4. – Volk und Wissen Volkseigener Verl., Berlin, 744 ss.
- SCHUBE T. 1903. Die Verbreitung der Gefäßpflanzen in Schlesien preußischen und österreichischen Anteils. – R. Nischowsky Verl., Breslau, iv+361 ss.
- SCHUBE T. 1901. Ergebnisse der Durchforschung der schlesischen Phanerogamen- und Gefäßkryptogamen flora im Jahre 1900. – Jber. Schles. Ges. vaterl. Cultur **78**: 94–115.
- ZAJĄC A., ZAJĄC M. (red.) 2001. *Carex humilis* Leyss. – W: Atlas rozmieszczenia roślin naczyniowych w Polsce. [Distribution Atlas of Vascular Plants in Poland]. – Pracownia Chorologii Komputerowej Instytutu Botaniki UJ, Kraków, s. 128.
- ZARZYCKI K., SZELĄG Z. 1992. Czerwona lista roślin naczyniowych zagrożonych w Polsce. – W: ZARZYCKI K., WOJEWODA W., HEINRICH Z. (red.), Lista roślin zagrożonych w Polsce. Wyd. 2. – Instytut Botaniki im. W. Szafera, PAN, Kraków, s. 87–98.

Summary

Carex humilis is a continental Euro-Siberian taxon, reaching in Poland a northern limit of its range (Fig. 1). The species is widely distributed in south and south-eastern Poland (Fig. 2) and is not threatened there. It is a component of thermophilous grasslands of the class *Festuco-Brometea*, shrubs and illuminated forests.

The species is very rare in Lower Silesia, where it has been noticed on 5 locations. 2 of them have had historical value only. Extinct localities were situated on south-western slopes of a hill near Gębczyce and of a hill near Głogowska Górka. The first population disappeared after afforestation of its habitat. The second was observed for the last time in 1997. The grassland with *Carex humilis* was destroyed by cars during the last 3 years.

Existing populations of Gozdnik, Skalnik, and a hill near Słupice are small (up to 30 tufts) and isolated. The species occurs there in pioneer stages of rupicolous grasslands and poor forms of thermophilous “saum”-communities. The majority of plants do not produce seeds, and young specimens of the species occur only on Skalnik. The species is in danger of extinction.

Wpłynęło: 26.11.2001; przyjęto do druku: 5.04.2002